

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

130:2 • 2010

Att integrera nivåer

Nya krav på en internationaliserande historieskrivning

Av Ragnar Björk

Stefan Eklöf Amirell har i ett par mycket givande och nyttiga artiklar i *Historisk tidskrift*, om världshistoria (2008) och internationalisering (2006), dels belyst ånyo ökande ambitioner att skriva världshistoria och dels efterlyst det svenska historikersamhällets mer aktiva deltagande i detta och i internationella studier mer generellt.¹ Med världshistoria menas, som Amirell påpekar, inte en fullständig mänsklighetens historia, det vill säga ej någon *Einmalig-* eller totalskildring.² Det är inte den "Biography of mankind", som Viscount Bryce (James Bryce) såg framför sig alldeles efter första världskriget.³ Det är fråga om interaktiva och gränsöverskridande processer, men som, får man förmoda, också bidrar till en bättre helhetsbild av världshistorien. Man kan lägga till att en generaliserande potential därmed också bibehålls: processerna och kontakterna kan jämföras med varandra. För Amirell är det också fråga om att gå utöver "det nationella paradigmet".⁴ Rolf Torstendahl har i ett debattinlägg med anledning av Amirells uppsats tagit upp frågan om terminologi och innehåll, och menar att begreppet "transnationell historia" är mer relevant än världshistoria för vad som nu skrivs, bland annat eftersom idén om global eller världshistoria än så länge inte är mer än retorik eller "propaganda".⁵

1. Stefan Eklöf Amirell, "Den internationella historiens uppgång och fall: trender inom svensk internationell historieforskning 1950–2005", *Historisk tidskrift* 126:2 (2006); dens., "Den världshistoriska vändningen: möjligheter och problem i relation till svensk historisk forskning", *Historisk tidskrift*, 128:4 (2008).

2. Amirell (2006) s. 273.

3. Viscount Bryce, "World history: annual Raleigh lecture on history", *Proceedings of the British Academy* (1919–1920) s. 191.

4. Amirell (2008) s. 654ff.

5. Rolf Torstendahl, "Idén om global historia och den transnationella trenden", *Historisk tidskrift* 129:2 (2009) s. 239.

Docent Ragnar Björk, f. 1948. är högskolelektor vid Institutionen för genus, kultur och historia, Södertörns högskola. Björk har ägnat sig åt forskning om forskning, och om modern politisk historia. Här kan nämnas exempelvis Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker från medeltid till våra dagar* (2009) och "Nobelsystemet: Karolinska Institutet och Nobelpriset i medicin till Hugo Theorell", *Lychnos* (2007).

E-post: ragnar.bjork@sh.se

Adress: Institutionen för genus, kultur och historia, Södertörns högskola, 141 89 Huddinge

Delvis är det fråga om vad Jürgen Kocka skulle kalla relationell historia; att gå utöver den enhet, oftast nationen (med stat eller samhälle), för vilken det finns omfattande, etablerad och debatterad historieskrivning och studera dess relation till andra enheter.⁶ Men det behöver inte vara fråga om relationer, enskilda eller adderade, mellan enbart sådana enheter, utan det kan också vara fråga om relationer mellan mer lösligt avgränsade företeelser, såsom kulturer, civilisationer, ekonomiska system et cetera. Generellt är det fråga om forskning rörande olika nivåer, med olika enheter som utgångspunkt.

Jag skulle vilja dra ut några konsekvenser för historieskrivningen av denna diskussion om vad man forskar om och vilka nivåer eller enheter man fokuserar på. Det gäller också sådant som vem, eller vilka historiker, som kan tänkas utföra transnationella studier och vilket utgångsmaterial (forskningsläge eller "kanon") som står till buds. Med utgångspunkt bland annat i världshistorikerkongresserna under nu ett drygt århundrade skissar jag några faser med avseende på hur själva kontakterna har fungerat i en vald dimension (små och stora stater). Avslutningsvis anger jag några möjligheter för fortsatt internationaliserande forskning.

För den historieskrivning som fortfarande rör sig på nationens nivå eller med samhället som enhet – och det gäller alltså det mesta av den forskning som bedrivs, även den med i övrigt förnyande sociala, kulturella eller genusperspektiv – får en rörelse mellan nivåer konsekvenser. Detta har aktualiserats de två senaste decennierna och nu också i form av ett imperativ, det vill säga ett reellt krav på att röra sig mellan och knyta samman olika nivåer, särskilt den nationella med "högre" nivåer. En nationellt baserad historieskrivning skulle, är tanken, behöva knytas ihop med en efterhand etablerad historieskrivning på, säg, en global, kontinental (till exempel Europa) eller en regional (till exempel Norden) nivå. Innebörden av detta formulerade krav, denna förväntan, är dels att studera gränsöverskridande, transnationella processer, dock medelst nivåbyten, men också att göra bruk av redan existerande, etablerade historieskrivningar och historietolkningar (en form av kanon, som det kommit att kallas) för att integrera dem med varandra. För det senare gäller det då ett flertal nivåer – det nationella

6. I ett inlägg i debatten ger Leos Müller och Göran Rydén några konkreta illustrationer av hur en kombination av komparativa och relationella studier kan se ut; ja, hur de faktiskt ser ut. De uttrycker det också som att en kausalitet i tiden kombineras med en i rummet. Se "Nationell, transnationell eller global historia?", *Historisk tidskrift* 129:4 (2009).

med det regionala (Sverige i Norden), det regionala med det kontinentala (Sverige och Norden i Europa) et cetera.

Eftersom synpunkterna här utgår från Sverige och Sveriges historia i relation till omvärlden berör resonemanget främst den mer omedelbara omvärld som utgörs av Europa. I en ideal, lärd republik kan, och bör, bidra till en gemensam, en global eller världshistoria, kunna komma från vilken medlem av republiken som helst, oavsett hur indragen i eller ansvarig för detta större sammanhang vederbörande har varit. För medlemmar av ett historikersamhälle som det svenska blir dock kravet på att förhålla sig till de sammanhang, de världar och "nivåer", där man högst påtagligt varit med, det vill säga det nordiska eller det europeiska, än mer bjudande.⁷

En "europeisk kanon"?

Hösten 2008 avslutades det omfattande europeiska forskningsprogrammet "Representations of the past: the writing of national histories in Europe", eller NHIST.⁸ Nu publiceras efterhand de planerade volymerna.⁹

Ett deltema inom NHIST var frågan om hur olika nationella historieskrivningar förhöll sig till vad som kallades "the European canon of history". I en vägledande inbjudan till ett möte i Aten, hösten 2006, formulerades det på följande sätt:

Since the nineteenth century national histories [in Europe] implied a concept of Europe and they were written in constant dialogue with it. This dialogue took various forms between the adaption and the assimilation of national histories to the patterns of European history, and the invention of national versions of European history. This dialogue was decisive in shaping national historiographies. [...] [As a consequence] accommodating with European history was a constant concern for national

7. En koncentrerad översikt av internationell forsknings påverkan på svensk historieskrivning har Rolf Torstendahl nyligen gjort: "I svensk tappning: svenska historiker under utländsk påverkan", i Ragnar Björk & Alf W. Johansson (red.), *Svenska historiker från medeltid till våra dagar* (Norstedts 2009).

8. Det följande återgår på mina erfarenheter inom detta forskningsprogram. En del av synpunkterna här återfanns också i mitt anförande och "the European canon of history", vid Ernst Cassirer-symposiet "19th century historiography in a comparative European perspective" på SCAS (Swedish Collegium of Advanced Study) i Uppsala, maj 2009. I sin tur är de inslag också i forskningsprojektet vid Södertörns högskola "Östeuropa – forskningsintresse och kollegialitet, 1890–1960: ett återbesök hos Harald Hjärne", finansierat av Östersjöstiftelsen. Detta har en utpräglad internationaliserande problematik.

9. En presentation av det då pågående projektet återfinns i ett temanummer, "Europe and its national histories", av den historiografiska tidskriften *Storia della storiografia*, 50 (2006).

histories. With the same gesture, the canon was accepted, contested or modified by national histories.¹⁰

Som beskrivning av hur nationell historieskrivning i olika europeiska länder har gått till är detta något missvisande. Det finns ett par uppenbara premisser här, dels om att en europeisk historia, en etablerad historieskrivning, alltså en kanon, finns att tillgå och förhålla sig till, och dels att de nationella historieskrivningarna kontinenten runt aktivt försökt förhålla sig till den. Det är högst tveksamt om dessa bägge premisser är hållbara, särskilt den senare. En mer implicit premis i vägledningen ovan är att en övergripande, kontinental historia faktiskt på ett mer påtagligt sätt har *berört* även små länder och länder i periferin.

I de tentativa bidragen till Aten-mötet finner man lätt krampaktiga försök att relatera den egna nationella historien till en tänkt europeisk historia. Det eventuella eller tänkta innehållet i en sådan europeisk kanon framgick då främst indirekt, genom tolkningar i tillämpningar. Det uppfattades då röra sig om någon form av arv: dels ett antikt och ett kristet arv och dels av tankeströmningar som renässansen, upplysningen, 1789 års idéer et cetera. Det uppfattades också som historieskrivning kring ett antal krig från 1600-talet och framåt, vilka hade stor räckvidd och hade genererats inom europeisk maktpolitik. Till detta kom imperierna, både som maktpolitiska realiteter och som erfarenheter, delvis på en kulturell eller existentiell nivå. Sammantaget kunde dessa inslag i en tänkt europeisk kanon också ses som inslag i en världshistorisk kanon, då av det mer singulära slaget. Det bör här betonas, att det är avsaknaden av en europeisk kanon som är det mest iögonfallande draget. Åtminstone är det så att en sådan kanon, såsom en allmänt omfattad åsikt, inte uppfattats av eller integrerats med de nationella historieskrivningarna. Försöken i bidragen till Aten-mötet av främst de små länderna att förhålla sig till den tänkta europeiska kanon tog sig i de olika bidragen oftast formen av att uppmärksamma tillfällen i den egna historien då man berörts – ”drabbats” – av det större sammanhanget, eller (men inte lika ofta) då man själv menat sig påverka europeisk historia. Att förhålla sig till en europeisk kanon har för mindre länder ofta också inneburit att förhålla sig till någon eller några av Europas stormakter, politiskt eller kulturellt. Några exempel:

10. "Description of the workshop"; anonym bilaga till e-brev till deltagarna i Atenmötet 2006, avsänt 1/8 2006, från Zentrum für höhere Studien, Leipzigs universitet.

I Belgien, som verkligen är en konstruerad nation och som får en historieskrivning därefter, lyfter man fram idén om *Pax Belgica*, det vill säga hur man hanterat sin sedan begynnelsen inbyggda bipolaritet mellan det valonska och det flamländska och gjort det till en modell för konfliktlösning. För ett sekel sedan talade Henri Pirenne om Belgien som ett "europeiskt mikrokosmos" och ett brohuvud mellan germansk och romansk kultur. Även begrepp som "Europas slagfält", liksom egenskapen att ha varit en föregångare vad gäller industrialisering, utgör försök att identifiera identiteter och historiska tillfällen som kan relatera Belgien till den tänkta europeiska kanon.

Spanska historiker betonar *la Hispanidad*, en identitet som sträcker sig bortom den iberiska halvön och som man relaterar också till tre markörer: kristendom (det vill säga katolicism, självbilden av "spanjorer som mer katolska än påven"), imperium och oberoende. Men ända sedan början av 1800-talet har den europeiska kanon för spanjorer (kastilianer) inneburit upplysningen och 1789 års idéer. Man har då uppfattat att "den europeiska bilden" av Spanien kommit att bli den av ett land, en kultur, som saknar förmåga att ta till sig moderniteten. Detta har under lång tid inneburit att spansk (kastiliansk) historieskrivning intagit en försvarsattityd, en strävan att i första hand berättiga sig, att ursäktas sig, i relation till den europeiska kanon. Detta kan också ta sig formen av inåtvändhet, och man kan se vissa likheter i själva attityden med den ryska exceptionalismen (se nedan).

Den norska historieskrivningen har sedan 1800-talet i mycket fokuserat på att, som ett led i sin nationella emancipation, finna en specifik identitet i förhållande till sina närmaste grannar, Danmark och Sverige, med vilka man varit i union, men som underordnad. Av de stormakter som bidragit till att forma Europas historia är det genom historien främst England och Tyskland som man i Norge förhållit sig till. Men Norge har genom sin maritima tradition också tillägnat sig en atlantisk identitet. Här finns en, för ett litet land utan tidigare imperiehistoria, ovanlig omedelbar anknytning till en tänkt världshistorisk kanon.

För svensk del är stormaktstiden påtagligt en sådan "delaktighetshistoria", där integration mellan det nationella/regionala (Sveriges Östersjövälde) och det kontinentala (Europa) vore ett naturligt företag för historieforskningen. Här är det alltså frågan om interaktion mellan en "lägre" (nationell) och en "högre" (kontinental) nivå. Noterbart i detta sammanhang är då att medan själva historien, stormaktstiden, tveklöst var gränsöverskridande

har historieskrivningen – i Sverige – inte lika uppenbart avspeglat detta. Den förnyelse av forskningen om stormaktstiden som skett sedan 1960-talet har följt tidens tendenser i stort, med fokus på krigsfinansiering, mobilisering av resurser, sociala konsekvenser – inte minst lokalt – i det svenska riket, kultur- och genuskonsekvenser et cetera. Däremot har det svenska Östersjöimperiets konsekvenser *utanför* – nuvarande – nationella gränser, med några undantag, inte studerats särskilt utförligt, åtminstone inte av svenska forskare.¹¹ Här sammanfaller alltså inte den ”historiska regionen” med en möjlig ”historiografisk region”.

När man generellt ser på olika europeiska länders eller kultururs – men inte nödvändigtvis staters – förhållningssätt till historien och till historieskrivningen på ”högre” nivåer, kontinentalt eller globalt, är det relevant att göra en första uppdelning mellan hur små och stora länder eller kulturer förhållit sig.¹² De små uppvisar det mönster jag skisserade ovan (”när var vi med – och blev vi då drabbade eller var vi kanske drabbade, det vill säga påverkande?”) medan de större länderna är mer ambivalenta. Den egna nationens och kulturens delaktighet i en övernationell, gärna europeisk, historia, är för de stora europeiska ländernas historieskrivning en självklarhet. De större makternas och kulturernas sätt att förhålla sig till omvärldens något större sammanhang är – kanske inte helt oväntat – ofta att se sig som någon form av undantag eller avvikelse, som en ”exceptionalism” eller som en pionjär. Men det är en försvarande omständighet om man vill nå fram till en sammanhängande bild och en integration mellan nivåer för en möjlig europeisk kanon. För brittisk (*Whig interpretation*) och för tysk (*Sonderweg*) del finns det särskilda uttryck; för rysk, japansk och vad gäller USA, finns det väl utvecklade litteraturer rörande sådana exceptionismer. Pionjärföreställningar finns om förebildliga revolutioner: Englands parlamentariska och industriella, USA:s och Frankrikes politiska

11. Ragnar Björk, ”The Swedish Baltic empire in modern Swedish historiography”, i Frank Hadler & Mathias Mesenhöller (red.), *Vergangene Größe und Ohnmacht in Ostmitteleuropa: Repräsentationen imperialer Erfahrung in der Historiographie seit 1918 / Lost greatness and past oppression in East Central Europe: representations of the imperial experience in historiography since 1918* (Leipzig 2007). I denna volym jämförs dels imperiemaktens och dels de i imperiet indragna folkens sätt att skriva historia om dessa imperier med avseende på de svenska, ryska, hohenzollernska, ottomanska, polsk-litauiska och habsburgska väldena.

12. För något mer om denna upplevda kategorisering och dess konsekvenser, se Ragnar Björk, ”Makt och vetenskap i små och stora stater: en analytisk essä om tre processer och tre blandningar före och efter 1920”, i Kette Stadin (red.), *I all anspråkslöshet...: en vänbok till Lars Björnin* (Stockholm 2005).

och sociala, Rysslands/Sovjets socioekonomiska. Flera av dessa politiska och kulturella stormakter har haft imperier, men noterbart är att de flesta av de länder som en gång haft imperier men som nu inte längre har det, och inte heller har någon påtaglig identitet som stormakter, alltså de som här kategoriserats som "små länder", nu faktiskt inte odlar en sådan speciell relation (det vill säga håller sig med en exceptionalism) i förhållande till den europeiska kanon. Dagens företrädare, i den historiska professionen, för före detta imperiemakter, såsom Portugal, Spanien, Belgien, Holland, Sverige, Österrike (-Ungern), Polen (-Litauen), förhåller sig till den europeiska kanon som något man vid tillfälle har varit del av, som "drabbad" eller "drabbande". Det är dock knappast fråga om någon "konstant dialog" eller "uppfinnandet av nationella versioner av europeisk [Europas] historia", som den ovan citerade vägledningen inför Aten-mötet lät förstå.

Amirell bekymrar sig – uppenbarligen med goda skäl med tanke på vad hans dokumentation visar – inte bara för internationaliseringens allmänna brister i Sverige, utan för dess nedgång, dess förfall, sedan 1970-talet, och anger en del förklaringar till sakernas tillstånd.¹³ Ur ett historiografiskt perspektiv är det av intresse att se hur historikers, i olika länder och kulturer, internationaliserande inställning har sett ut under en längre period. Här kan man kanske finna mekanismer värda att notera och dra lärdom av. Problematiken kan sammanfattas som vilken "internationaliseringens historiska dynamik" är. Hur det intellektuella och det institutionella då samverkat har knappast riktigt undersökts.¹⁴ Med just relationen "små och stora länder" som huvudsaklig dimension – men bara en av flera möjliga – kan några faser, väsentligen på europeisk nivå, kortfattat anges.

Det ska också först sägas att med "internationell orientering" kan ett flertal saker avses, och var och en av dem kan uppträda med varierande intensitet: beläsenhet, beresthet, historiesyn, egen forskning, applicering av övernationella teorier, personliga kontakter (nätverk), deltagande i internationellt forskningssamarbete och så vidare.

13. Amirell (2006) *passim*.

14. Det formaliserade, internationella historikersamarbetet har Karl Dietrich Erdmann kartlagt i sin *Die Ökumene der Historiker*, från 1987. Den kom 2005 ut i en reviderad och utökad andra upplaga, på engelska; dens., *Toward a global community of historians: the International Historical Congresses and the International Committee of Historical Sciences, 1898–2000*, Jürgen Kocka & Wolfgang J. Mommsen (red.) (New York & Oxford 2005).

Fem faser av internationell, institutionell historiografi

Under mitten och slutet av 1800-talet uppträdde en *första fas* då många länders historiker fokuserade på nationsbyggande historieskrivning, något man kan se såväl som en emancipatorisk kallelse som en möjlighet att skriva om och skriva nytt, när man nu kunde börja ställa detta bygge på säker metodisk grund, när källvärderande principer strikt började tillämpas. Historiker deltog inte sällan som såväl forskare som intellektuella i detta "byggande". I Norden var detta mer framträdande i exempelvis Norge (att vara *digter*) än i Sverige, där historikerna påtog sig ett slags politikeransvar (de var också ministrar och diplomater), och deras bild av sin egen roll och nationens roll låg närmare de ledande kretsarnas värld.

Kontakterna med omvärlden utgjordes i denna fas främst av arkivresor och beläsenhet. Om det någon gång kan sägas ha funnits klassiker – en kanon i en annan mening än den här annars använda – i historiedisiplinen så är det nog under denna tid.¹⁵ Det förvetenskapligande imperativet låg på läsning, av Ranke *et al.* Men med få undantag utövades detta hemmavid, utan en mer påtaglig kontakt eller tryck från den lärda omvärlden.

Kring sekelskiftet 1900 inträdde en *andra fas* då den lärda världens infrastruktur byggdes upp och då bland annat de internationella historikerkongresserna kom igång, initialt typiskt nog med fokus på diplomatihistoria eftersom det ansågs vara ett naturligt gemensamt intresse för historiker i alla länder (Haag 1989, Paris 1900, Rom 1903, Berlin 1908, London 1913). De konkreta mötena mellan historiker från olika, och olika stora, länder, men alla formellt likvärdiga såsom självständiga nationer, hade en dubbel effekt. Dels infann sig en känsla av professionell gemenskap över gränserna, men också en första, påtaglig upplevelse av olika status, beroende på nationernas storlek, maktstatus – sedan Wien-kongressens dagar – och allmänkulturella betydelse. Man kan kalla detta en "demonstrerad hierarki" (för att travestera dess motsats, för det inomnationella, det vill säga det som har kallats en "föreställd gemenskap"). Detta mönster av nationella mötenas konsekvenser kan kännas igen från de samtida världsutställningarna och så småningom de olympiska spelen.

På sätt och vis finns det – på ett annat plan – en parallell även vad gäller genusförhållanden då den tidigare amatörhistorieskrivningen, i de privata salongerna, utförd av både män och kvinnor, fick vika för universitetens professionella, halvoffentliga miljöer där samhällets genusordning i stort

15. Se Ragnar Björk, "Historiker om historiker", i Björk & Johansson (red.) (2009).

kom att gälla. De kvinnor som då trodde sig bidra på samma intellektuella villkor fick erfara en hudnära skillnad i status när det kom till akademiska sammanhang. Kort sagt, *en* effekt av mötena på offentliga arenor var en först då upplevd hierarkisering: att få synas och få bidra och prestera, men att också erfara ett inordnande!

En inte oviktig aspekt var också storleken på de nationella historikersamhällena. De små länderna var ofta beroende av en enstaka gestalt, som kunde lyfta sig över sin nationella ram. Fanns inte en sådan gestalt förminskades nationen. Som nämnts ovan kunde inte riktigt före detta stormakter (såsom Portugal, Spanien, Österrike, Sverige, i viss mån också Holland och Belgien) vid historikermötena kapitalisera på sina historiska meriter som imperier, utan det var de samtida stormakterna som fick rollen av att vara också *lärda* stormakter i samtiden, som exempelvis Ryssland (kongressen 1918 skulle ha hållits i S:t Petersburg).

Under första världskriget separerades de nationella forskarsamhällena från varandra och den nyligen inledda eran av internationell gemenskap avbröts abrupt, vilket inte minst de krigförande stormakternas forskarsamhällen bidrog till. Historikerna ställde sig emfatiskt på sina nationella regimers sida och bidrog med drastiska formuleringar av fiendesidans undermåliga nationella karaktärsdrag. Som exempel i sammanhanget kan nämnas den något mindre kända omständigheten, att "den franska vetenskapen" inte kunde acceptera att Tyskland skulle få fortsätta att stå för översikten av lärda kulturella och akademiska institutioner i olika länder, något som man länge gjort med årsboken *Minerva: Jahrbuch der gelehrten Welt*. Fransmännen började ge ut en alternativ årsbok, *Index generalis*.¹⁶

Ironiskt nog innebar stormakternas igångsättande av ett världskrig (ett "europeiskt inbördeskrig"), som på flera plan innebar ett undergrävande av deras egen status, att småstaterna och deras lärda företrädare återfick sin självkänsla och betydelse, men framför allt, och detta även i stormakternas ögon, att de fick en uppgift att efter kriget, i en *tredje fas*, fungera som medlare och brobyggare – de som kunde bryta ett dödläge. Kongresserna förlades nu i stället till de små ländernas huvudstäder (Bryssel, Oslo, Warszawa, Zürich). Halvdan Koht använde i Oslo 1928 detta utrymme på bästa möjliga sätt.

16. I första utgåvan av *Index generalis*, från 1919 står det i förordet: "Ce Livre est une conséquence directe de la Guerre. Pouvait-on laisser aux Allemands, à des gens coupables d'user de procédés de guerre barbares renouvelés de l'Antiquité, le monopole de grands Annuaires internationaux?".

Harald Hjärne, som etablerad historiker med också politiskt-diplomatiska ambitioner, hade under 1905 "förlorat" en statuskamp mot Fridtjof Nansen, då de bägge i London hade sysslat med lobbyverksamhet för att tala för sina respektive nationers intressen i unionsstriden. Under första världskriget kunde Hjärne, såsom ordförande i Svenska Akademiens Nobelkommitté från 1913, i stället få utföra småstatens medlingsuppdrag när det gällde utdelandet av Nobelpriset i litteratur. Det skulle inte tilldelas någon av de krigförande parternas litterära storheter, dels för att inte förvärra konflikten dem emellan, dels för att inte ge intryck av att det neutrala Sverige ställde sig på någon av parternas sida. Hjärne hämtade inspiration också från Nobels ord i testamentet om en litteratur i "idealisk riktning", det vill säga en uppbygglig, förebildlig litteratur; detta i linje med syftet också bakom de övriga prisen.

Som Amirell nämner innebar förflyttningen av tyngdpunkten under mellankrigstiden i svensk historisk forskning från Uppsala-Stockholm till Lund och så småningom Göteborg ingen internationalisering av den svenska historieforskningen, tvärtom. Den fokuserade på en region (Öresund), som i modern tid hade kommit att innehålla en nationsgräns den inte hade i äldre tid. Även på det institutionella planet, kan man påpeka, var det snarare fråga om ett tillbakadragande innanför gränserna. Något intresse av att mer aktivt engagera sig i den internationella historikergemenskapen är det svårt att spåra hos de sydsvenska historikerna under denna tid.

Efter andra världskriget vidtog en *fjärde fas*, med strukturella likheter med den första fasen under 1800-talet. Prioriteringen av nationsbyggandet hade efter första världskriget övergått till ett fokus på samhällsbyggande, och det var samhällsvetenskaperna som fick rollen att uttrycka och bidra till detta. Bland annat därför gick historieforskningens förvetenskapligande i riktning mot samhällsvetenskapens ideal. Den nya uppgiften för historikerna var tematisk: nu skulle försummad social- och samhällshistoria skrivas. Det övernationella, internationaliserande inslaget blev för de olika nationella historikergemenskaperna den gemensamma teorivändningen. Men "det nationella paradigmet", själva ramen, bestod. Den med den första fasen strukturella likheten bestod alltså, förutom den nationella analysenhetens företrädare, i att detta samhällsteoretiska arbete kunde utföras utan något egentligt behov av omedelbar jämförelse eller interaktion med eller någon dominerande påverkan från vad historiker i andra länder gjorde. Någon statusskillnad behövde inte upplevas mellan

historiker från olika länder med anledning av detta. "Teoriernas intåg" som något som överskuggade frågan om vad relationer mellan länder och nivåer i historieskrivningen hade för betydelse hade också en parallell i den första fasens 1800-tal, då de nya metodiska kraven och materialbehandlingen, källkritiken, hade sitt primat, sin överskuggande roll. Detta föranledde ett om- och nyskrivande av (den nationella) historien, men alltså utan ett akut upplevt behov av att sätta in den i ett internationellt sammanhang.

I en *femte fas* från cirka 1990 har upptagenheten med teoriutveckling och teoritillämpning sjunkit undan och frågan om det nationellas relevans, dess karaktär och relation till andra nivåer, till andra "rum", åter aktualiserats. Som Amirell är inne på har ett efter 1970-talet stadigt avtagande intresse för internationell historia förmodligen att göra med "en problematisering av den svenska historien".¹⁷ Det senare kan också uttryckas som ett intresse för "nationell identitet". Intresset för denna typ av kulturhistoria har i några europeiska länder resulterat i flerbandsverk om den nationella identitetens historia, det vill säga en ny- och omskrivning inom den nationella ramen, men med en tematiskt ny ingång. När också "byggandet" (av nation och samhälle) övergått i bekymmer om "vidmakthållandet" av det uppnådda, där nationsbyggande och samhällsbyggande övergått i just nationellt vidmakthållande, så har även den nationella ramen eller enheten vidmakthållit sin relevans, sitt berättigande, med åter ny- och omskrivning av historien.

Några lärdomar och ett pragmatiskt program

Från denna genomgång, sett ur synpunkten av relevans för internationalisering och transnationell inriktning, kan några erfarenheter eller lärdomar om mekanismer dras. Dessa behöver bara förlängas något, i tanken, för att också uppfattas som inledningen till ett pragmatiskt program.

1) Vid nyorienteringar i historiedisiplinen har en återgång till eller en förstärkning av det nationella paradigmet skett. Man har upplevt behovet av att som första prioritet *skriva om* den mest etablerade historien, det vill säga den nationella; att komma med en ny berättelse, men fortfarande en nationell sådan. Dessa nya berättelser har föranletts av sådant som 1800- och 1900-talens materialbehandling (krav på källkritik och dylikt), inspiration från historiefilosofier (om vändpunkter, övergångar, riktning och

17. Amirell (2006) s. 274.

mening i historien och så vidare), och samhällsvetenskapligt inspirerade vetenskapsteoretiska hänsyn (med krav på generalisering och förklaring), samt om tematiskt-teoretiska nya perspektiv (socialhistoria, "historia underifrån", ett genomsyrande genusperspektiv, 1980- och 1990-talens utforskande av den nationella identiteten, och om kulturhistoria i vid mening och så vidare). Den mekanism av återvändande till eller förstärkande av ett nationellt paradigm som olika typer av disciplinära nyorienteringar har lett till är dock inte någon logiskt nödvändig reaktion. En teoretisk, metodologisk eller tematisk nyorientering bör kunna ske parallellt med en transnationell ansats.¹⁸

2) I det internationella, organiserade historikersamarbetet har under de gångna drygt hundra åren graden av internationalisering och transnationell tematik varierat en hel del. Det har i mycket varit beroende av hur reellt omfattande och inkluderande denna institutionella möjlighet varit. På samma sätt som så mycket annat av vid förra sekelskiftet initierat internationellt samarbete (humanitärt, parlamentariskt, infrastrukturellt, standardiseringssträvanden, idrottsligt och så vidare) så var själva idén med ett globalt samarbete även bland historiker genuin. Men även om historiker från icke-västliga länder och kulturer deltagit redan från början i detta samarbete, så har ändå länge en västlig dominans skapat en slags *elitär enhetlighet*. Bland de internationellt verksamma och synliga historikerna har man haft samma historiesyn, samma språkkunskaper, samma sociala rekrytering och samma roll för historikern i samhället. Inte minst därför blev just skillnaden mellan små och stora länder så synlig i denna relativa enhetlighet, såsom den alltså blev på de internationella kongresserna. När efterhand nya länder kom med i ett utvidgat samarbete, särskilt efter andra världskriget, "kvalificerade" de sig med dels ett eget, etablerat historikersamhälle, dels med en egen, genomarbetad nationell historieskrivning. Det nationella paradigmet överlevnad har alltså även av den orsaken gynnats under en tid. *Men*, under de senaste decennierna har i stället dessa länders latent transnationella perspektiv börjat realiseras. Dels har en egen historiskt-kulturell erfarenhet och gemenskap av kontinental karaktär (såsom latinamerikansk, norr eller söder om Sahara i Afrika, Sydasiens, Sydostasien

18. Det demonstrerades exempelvis vid världshistorikermötet i Oslo 2000, där ett huvudtema var "Making sense of global history", och där bland andra Ida Blom med sitt bidrag "Gender as an analytical tool in global history", visade detta. Se *Making sense of global history: the 19th International Congress of the Historical Sciences* (Oslo 2000).

med flera) börjat kodifieras, och dels, och inte minst, har relationen till en eller flera kolonialmakter skrivits in i den nationella historien. Här har då, mer konkret, en utvecklad, etablerad historieskrivning i de koloniserande länderna funnits att tillgå. Det har funnits en form av "colonial/imperial canon", det vill säga en övernationell nivå producerad i engelsk, fransk och så vidare historieskrivning, att förhålla sig till. Ironiskt nog har dessa gamla kolonialmakter knappast bidragit till en kontinental kanon, i en kodifierad form, just för deras roll i Europas historia, det vill säga den europeiska kanon. Där har de gärna betonat det egna, det nationella, och sett sig som undantag. Man kan säga att ambitionen bland initiativtagarna till det Aten-möte som jag nämnde inledningsvis, det vill säga att få de europeiska ländernas respektive nationella historieskrivningar att skriva in sig i en europeisk kanon, alltså en etablerad kontinental berättelse, redan har en föregångare, kanske till och med en förebild, i icke-europeiska länders gränsöverskridande, dubbla perspektiv – den nationella berättelsen som en del av transnationell berättelse. Exempelvis kan Indiens historia tänkas inskriven i såväl en – delvis redan existerande – kolonial brittisk berättelse (kanske också en samväldesberättelse) och så småningom kan en mer elaborerad sydasiatisk berättelse finnas att tillgå!

3) Edward Said har hävdats att den moderna västerländska kulturen i mycket är en produkt av emigranter och flyktingar, av människor i exil. I Sverige har det under efterkrigstiden funnits en generaliserande uppfattning av att människor som kommit hit, hamnat och förblivit här i exil, främst levit i det förflutna, kanske med en bitter livsinställning. Det är människor som har två halva i stället för två hela kulturer till sitt förfogande. Just för ett internationaliserande perspektiv kan det finnas skäl att i stället peka på möjligheterna – exilens gemenskaper som en personlig genväg till integrering av olika nivåer. Det som i dag uppfattas dels som tillgångar, ett icke-provinsialt perspektiv, dels som goda förutsättningar, exempelvis för kreativitet, såsom nätverk över gränserna, en naturlig internationaliserande inställning och så vidare, har exilgrupper länge varit i besittning av. Förutom att ha lärt två eller flera nationella kulturer och synsätt, med tillhörande, breddade språkkunskaper, har ofta också möjligheten att få fatt på det som här har kallats "högre" nivåer, en region, en kontinent, och inte bara ett land, varit goda. En till USA under mellankrigstiden inflyttad tysk, polack eller italienare har från den amerikanska kontinentens perspektiv kunnat se det europeiska i sina respektive nationella kulturer,

eller "det europeiska" över huvud taget. Och en indonesier, indier eller vietnames i Europa under och efter kolonialtiden har på motsvarande sätt, förutom att använda sina europeiska lärdomar på mer eller mindre revolutionära sätt hemmavid, kunnat se exempelvis det sydostasiatiska i sin egen, mer lokala kultur. Forskningen om de bidrag de europeiska flyktingarna till USA åren 1933–1945 lämnat, inte minst inom naturvetenskap, är väl etablerad, synlig bland annat i Nobelpris, och Nobelpriskarriärer, även för dem som inte fick något pris. De exilgrupper som det kalla kriget skapade och deras insatser i andra och tredje generationen inom främst kulturvetenskaperna, har ännu bara börjat kartläggas. Och i Sverige och Norden kan vi rimligen se fram mot möjliga bidrag från andra och tredje generationens "exilgrupper". Potentialen till forskning över gränser och koppling till olika nivåer, som här har tagits upp, finns – men blir de mest framstående forskarna historiker och samhällsvetare?

Den uppgång och det förfall som Amirell ser för forskning och intresse från svenska historiker vad gäller internationalisering och transnationella studier är mest uppenbart vad gäller icke-europeiska studier. För inomeuropeiska forskningsämnen genererade i det svenska forskarsamhället hyser han mer tillförsikt. Kanske är det så, men som han själv antyder har det utomeuropeiska studiet varit beroende av enskilda individers särskilda intresse; för ett litet land som Sverige tycks det vara möjligt att räkna upp dem! Man kan lägga till att flera av de utomeuropeiskt inriktade avhandlingar som skrevs under 1970- och 1980-talen var beroende av ett då rätt starkt inflöde av utomeuropeiska studenter, som inte sällan berörde problematiker starkt knutna till sina respektive hemländer, så det nationella paradigmet gällde i viss mån även för dessa.

Men det gäller att börja någonstans, och det gäller att inte ta sig an något övermäktigt eller oöverblickbart. Även om det delvis är en annan typ av ambition eller projekt än den form av världshistorieansats som Amirell ser framför sig, kan ett första överskridande av det nationella paradigmet vara att sätta in det egna landets, samhällets, historia i en större kontext, i en regional eller kontinental kanon, som i vissa fall finns i rudimentär form, i vissa fall är i behov av att börja konstrueras.¹⁹ Varken den nationella eller

19. Med Bo Stråth som initiativtagare har under våren 2010 ett nordiskt historiografiskt projekt, "History of Nordic historiography beyond methodological nationalism – comparative and cross-national perspectives, ca 1850 and onwards", börjat organiseras under ledning av Pertti Haapala, Jan

den kontinentala berättelse man då laborerar med kan antas vara eller bli huggna i sten, utan de fortsatta om- och nyskrivningarna av historien, som jag nämnt ovan, och som det är rimligt att förvänta sig, behöver inte, logiskt sett – även om det i mycket varit så hittills – hålla tillbaka en vidgning utöver det nationella.

Imperie- och stormakter, som "lagt sig i" omvärlden, har ofta visat sig ha haft närmare till en utforskning av övernationella sammanhang, men som jag nämnde ovan så har de europeiska stormakterna då ägnat sig mer åt sin roll på andra kontinenter än den de haft i Europa. Men även historiker från länder som varit indragna i dessa imperie- och stormakters världar och historieskrivning har mer omedelbar tillgång till perspektiv och berättelser bortom det nationella paradigmet. Den imperieantologi som nämns i not 11 ovan är ett exempel på att även inom europeisk ram och av imperier drabbade länders och folks historier börjar samordnas och skrivas in i varandra.

I Harald Hjärnes programskrift från 1897 anmodas svenska historiker att ta sitt ansvar för den östliga delen av det dåvarande europeiska stormakts-systemet. Det stora nordiska kriget i öster hade sin motsvarighet i spanska tronföljdskriget i väster. Såväl ett europeiskt perspektiv som ett samarbete mellan historiker från ett antal olika länder, liksom mellan forskare från olika discipliner föreskrivs. Ryssar, ungrare, ukrainare, rumäner, turkar *et al.*, med olika specialiteter, såsom etnologer, språkvetare, arkeologer och så vidare, skulle enrolleras i detta arbete. Denna idé om att den historiska regionen skulle få en motsvarighet i en historiografisk region blev dock bara en antydd möjlighet.

Avslutning

Den historiska regionen bör kunna få en motsvarighet i en historiografisk region.²⁰ Med en sådan strävan menas att de historiska sammanhang och världar som en historieskrivande gemenskap varit indragen i skall få en

Eivind Myhre, Claus Møller Jørgensen, Ingi Sigurdsson och jag själv. Man kan säga att ett syfte är att få den "historiska regionen" (Stefan Troebsts uttryck *Geschichtsregion*) Norden att få en motsvarighet i en "historiografisk region".

20. Med en "historisk region" kan man också förstå länder och samhällen, vilka förenas av en "familjelikhet", i Wittgensteins mening; d.v.s. det som – i ett nordiskt perspektiv – Finland har gemensamt med Sverige är vissa företeelser, av vilka bara en del är de som Sverige har gemensamt med Norge, men där annat tillkommer. Det som Norge sedan har gemensamt med Island utgörs av ytterligare andra saker, medan andra egenskaper sjunker undan. Detta sätt att etablera gemenskaper inom områden som kan sägas vara "regioner" kan överföras till andra delar av världen.

motsvarighet i en historieanalys och en historietolkning där alla delar av denna gemenskap deltar. Det är ett första steg mot att verkligen kunna integrera nivåer (nationell med regional, regional med kontinental), där dels existerande historieskrivning på olika nivåer tas till vara, dels ett samarbete med kollegor i andra gemenskaper sker, så att exempelvis kompetenser samordnas, lakuner identifieras och fylls ut. Hittills har en nationellt baserad sådan gemenskap fortgående vidgats och blivit mer inkluderande (med bredare förankring i fråga om klass och kön samt i fråga om etniska med flera kategorier). Det är fråga om en inomnationell vidgning, med allt bättre överensstämmelse mellan den undersökta regionen och historieskrivningen.²¹ Nu bör ett klargörande av de samband, de många delaktigheter, som den nationella makten, liksom även det "civila samhället", haft med andra sådana makter och samhällen kunna innebära framsteg mot en motsvarande sådan överensstämmelse.

Som exempel kan någon av de ovan antydda behoven av att etablera en sådan överensstämmelse noteras. Den svenska stormaktstiden utspelade sig ganska påtagligt inom ett vitt område i Nordeuropa, men gemensamma insatser från forskare från inblandade länder är fortfarande rudimentära. De europeiska imperie- och kolonialmakterna, tillika också, då det begav sig, stormakter i sitt närområde, kan tyckas, med benägen hjälp av forskargemenskaper i de forna besittningarna, ha bättre täckning av sina imperier än av sin delaktighet i en gemensam europeisk historia, en "europeisk kanon". Kort sagt: engelsmän, tyskar, ryssar och fransmän skulle kunna bidra lika mycket till en europeisk kanon, som exempelvis indier, nigerianer och engelsmän bidragit till en "samväldeskanon", där alltså de nationella och de kontinentala berättelserna samverkar.

Även om det är enklare att tillgodose sådana här ambitioner i Kockas relationella mening, så kan ändå de senaste decenniernas gemensamma ansträngningar av norska och svenska (2005) respektive av finländska och svenska (2009) historiker tas till vara som goda exempel i dessa sammanhang – låt vara att de tillkommit av, som en del menar, så irrationella skäl som jubiléer och minnesår.

21. Ett skäl till att nationen utgjorde denna ram, inom vilken alltså en vidgning, med ökad överensstämmelse kunnat ske, är att då den högre utbildningen och forskningen under 1800-talet började resultera i historiskt-vetenskapliga arbeten, så var nationen den ram inom vilken detta organiserades. De möjligheter till samverkan som världs- och även de regionala (såsom i Norden) historikerkongresserna en gång tycktes hårbärgera har drabbats av bakslag och fram till rätt nyligen inte åstadkommit särskilt mycket.

Integrating levels: new imperatives for an internationalizing historical writing

The article delineates some consequences for historical writing of recent imperatives in the field of world history and sketches some pressing tasks for historians working in the field. In the first place there is a need to integrate different levels of analysis: the national (e.g. Swedish) with the regional (e.g. the Nordic or the Baltic) and the regional with the continental (e.g. the European). In order to do so it is necessary to identify the research that has been done at these various levels. Are there received views or existing canons that can be used? An overall ambition could be to make a historical region (*Geschichtsregion*) correspond to a historiographical region.

Such a strategy would be one way to overcome the often re-appearing constraints of the so called national paradigm and a first step towards transnational or global history. Since the end of the 19th century historians have, overall, increased their international co-operation, but this process has had its ups and downs. Five phases of the historical dynamics of internationalization, of the relation between national historical writing, and some institutionalized efforts of operating on supranational levels, including the congresses of the International Committee of Historical Sciences (ICHS), are identified.

Two implicit premises of the recently ended NHIST (Representations of the Past: The Writing of National Histories in Europe) program on the writing of national histories in Europe were the existence of an elaborated European canon of history and that each national historiographic tradition was in constant dialogue with this canon. The extent to which national historiographical traditions identify such a canon has varied significantly, however. In their national historiographies the trajectories of smaller nations are often touched by the canon only occasionally, whereas large nations are often presented as exceptions to the canon.

In general, continental canons are rudimentary in European national historiographies. In contrast (and perhaps ironically) formerly colonized nations have for some time operated with double canons: one national and one imperial. Former European great powers have contributed more to these imperial, or commonwealth, canons than they have to a European canon.

Keywords: historiography, historiographical regions, world history, European canon, International Committee of Historical Sciences, level integration, small states.